

УДК 373.5:355.58"364"

Організація цивільного захисту у закладі загальної середньої освіти в умовах воєнного стану

Д. Ситнік,

начальник Навчально-методичного
центру цивільного захисту та
безпеки життєдіяльності
Житомирської області

А. Шегеда,

завідувач лабораторії упровадження освітніх інновацій,
комунальний заклад «Житомирський
обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради
e-mail: anshegeda@gmail.com

У сучасних умовах воєнного стану проблема забезпечення безпеки учасників освітнього процесу набуває особливої актуальності. Сьогодні вона є фундаментом, без якого функціонування закладу освіти неможливе.

Сучасна Україна стикається з постійними викликами, що впливають на всі аспекти життя, включаючи освіту. Події, пов'язані з військовим конфліктом, соціальними та економічними труднощами, підвищили рівень стресу та невизначеності [12].

У Житомирській області, як і в усій Україні, цивільний захист (ЦЗ) у школах перестав бути формальністю і став щоденною практикою виживання та відповідальності керівника. Заклади загальної середньої освіти функціонують в умовах підвищених ризиків, пов'язаних із воєнними загрозами, що потребує системного підходу до організації цивільного захисту.

Нормативно-правове поле України зазнало суттєвих змін, спрямованих на посилення вимог до створення безпечного освітнього простору, облаштування сховищ, удосконалення алгоритмів евакуації та впровадження систематичного навчання учнів і педагогів діям у надзвичайних ситуаціях. У зв'язку з цим актуалізується необхідність комплексного аналізу організації цивільного захисту з урахуванням сучасних викликів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що питання безпеки освітнього середовища розглядається у працях вітчизняних дослідників у контексті формування культури безпеки, управління освітнім процесом та психологічної підтримки учасників освітнього процесу, а саме В. Г. Кременя [5], О. І. Пометун [11] та ін. Проте в умовах воєнного стану ця проблема потребує додаткового

осмислення з урахуванням нових нормативно-правових вимог та практичного досвіду закладів освіти.

Хочемо відзначити, що організація цивільного захисту у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) базується на таких ключових документах:

- Кодексі цивільного захисту України [3];
- Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної безпеки» (оновлена редакція) від 13.09.2022 р. № 1030 [10];
- наказу МОН України від 15.05.2023 № 563 щодо особливостей організації безпечного освітнього процесу в умовах воєнного стану;
- Рекомендацій ДСНС щодо приведення об'єктів цивільного захисту у готовність наявні до використання за призначенням.

Ці документи визначають комплекс заходів, серед яких: планування евакуації, облаштування сховищ, організація навчально-тренувальних заходів для персоналу та учнів, розробка планів реагування на надзвичайні ситуації.

У Законі України «Про освіту» [1] та Законі України «Про повну загальну середню освіту» [2] наголошується про важливість створення безпечного освітнього середовища.

17 січня 2026 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про повну загальну середню освіту щодо запровадження заходів безпеки в закладах загальної середньої освіти». Зокрема його нормами заборонено працювати в закладах освіти або залучати до участі в освітньому процесі осіб:

- які мають непогашену або не зняту у законному порядку судимість;
- які визнані в установленому порядку винними у вчиненні правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи;
- на яких накладено адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, булінгом (цькуванням), або за невиконання обов'язків щодо виховання дітей.

Принципи організації цивільного захисту:

- превентивність – профілактика надзвичайних ситуацій та створення безпечних умов для навчання;
- системність – інтеграція нормативно-правових, організаційних і практичних заходів у єдину систему;
- комплексність – забезпечення безпеки у всіх сферах діяльності закладу;
- інтерактивність навчання – практичні заняття, тренінги, моделювання ситуацій;
- психологічна підтримка – підготовка учнів і персоналу до стресових ситуацій.

Ефективність системи цивільного захисту [4] значною мірою залежить від управлінських рішень адміністрації закладу освіти. До ключових механізмів належать:

- планування діяльності – розроблення річного плану заходів цивільного захисту, графіків тренувань та інструктажів;

- розподіл функціональних обов'язків – визначення відповідальних за евакуацію, медичний супровід, інформаційне забезпечення;
- моніторинг ризиків – оцінювання потенційних загроз та корегування алгоритмів реагування;
- внутрішній контроль – перевірка стану сховищ, справності систем оповіщення, відповідності документації.

Особливого значення набуває управління комунікаціями – своєчасне інформування педагогів, здобувачів освіти та батьків про порядок дій у разі надзвичайної ситуації.

Формування культури безпеки є одним із пріоритетних напрямів освітньої діяльності в умовах воєнного стану. Ними передбачено:

- інтеграцію тематики безпеки у зміст навчальних предметів;
- проведення тематичних тижнів безпеки життєдіяльності;
- організацію тренінгів і моделювання ситуацій;
- виховання відповідального ставлення до власного життя та життя оточуючих.

Системна педагогічна робота сприяє формуванню в учнів стійких навичок самозахисту, психологічної врівноваженості та здатності діяти в умовах стресу. Особлива увага приділяється навчанню дітей правилам мінної безпеки, алгоритмам дій під час повітряної тривоги, пожежі чи іншій загрозі.

В умовах воєнного стану зростає роль психологічного супроводу. Перебування в умовах тривоги, перебоїв навчального процесу, необхідності перебування в сховище може спричинити емоційне напруження.

Психологічна підтримка включає:

- проведення занять із розвитку стресової стійкості;
- формування навичок саморегуляції;
- індивідуальне консультування;
- створення атмосфери довіри й підтримки.

Педагогічний колектив має володіти базовими навичками психологічної допомоги та вміти підтримати дітей під час перебування в укритті чи після тривожних подій.

Організація цивільного захисту передбачає координацію дій із підрозділами ДСНС, органами місцевого самоврядування, медичними установами, де формами взаємодії є:

- спільні навчання і тренування;
- консультаційна підтримка щодо облаштування сховищ;
- участь фахівців ДСНС у проведенні профілактичних заходів;
- методична допомога з питань безпеки [6].

Така співпраця сприяє підвищенню готовності закладу освіти до реагування на надзвичайні ситуації.

Безпечне освітнє середовище вимагає дотримання алгоритму дій: практичного кейсу для закладу загальної середньої освіти [7].

Керівник закладу є відповідальним за цивільний захист. Основні кроки організації освітнього процесу включають:

1. Приведення сховища до належного стану. У відповідності до вимог, сховище має бути забезпечене:

- двома виходами (для споруд місткістю понад 50 осіб);
- запасом питної та технічної води (з розрахунку 2 л/добу на особу);
- системою вентиляції або можливістю провітрювання;
- місцями для сидіння/лежання та аптечкою.

2. Розробка внутрішніх інструкцій. Потрібно мати чітко прописані та відпрацьовані схеми евакуації. Кожен клас має знати свій маршрут, щоб уникнути тисняви в коридорах. У кожному класі має бути «тривожна валіза» з переліком учнів, контактними даними батьків та засобами першої допомоги.

3. Навчання та тренінги: від теорії до автоматизму. В умовах війни «Тижні безпеки дитини» мають змінити фокус на:

- мінну безпеку: розпізнавання вибухонебезпечних предметів;
- психологічну стабільність: методи самозаспокоєння під час перебування у сховищі;
- першу медичну допомогу: базові навички зупинки кровотечі та допомоги при панічних атаках.

З метою організації безпечного перебування учасників освітнього процесу на території та в приміщенні закладу загальної середньої освіти засновник і керівник такого закладу відповідно до їхніх повноважень мають вживати комплекс заходів для запобігання та/або припинення заподіяння шкоди учасникам освітнього процесу:

- визначають правила допуску і перебування учасників освітнього процесу та інших осіб на території та в приміщенні закладу загальної середньої освіти;
- забезпечують огороження території закладу загальної середньої освіти або встановлення її меж на місцевості;
- облаштовують заклад загальної середньої освіти технічними засобами охорони для термінового виклику поліції та здійснюють інші заходи охорони.

У відповідності до наказу МОН України від 10.01.2025 року № 19 погоджено перелік закладів загальної середньої освіти для участі в реалізації освітнього проєкту щодо посилення безпеки освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти в умовах правового режиму воєнного стану, що дозволить Кабінету Міністрів України внести зміни до законодавчих актів [8].

Враховуючи прикордонний статус нашої області та ризики повторних атак, особлива увага приділяється інженерному захисту. Якщо заклад не має власного сховища, обов'язковим є укладання договорів про використання сховищ суміжних об'єктів господарювання, що розташовані до 100–500 метрів (залежно від типу місцевості).

Подальший розвиток системи цивільного захисту в закладах освіти передбачає:

- цифровізацію систем оповіщення;
- удосконалення дистанційних форм навчання;
- оновлення матеріально-технічної бази сховищ;

- регулярне підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- розроблення регіональних моделей безпечного освітнього середовища.

Отже, організація цивільного захисту в умовах воєнного стану – це динамічний процес. Головним фактором успіху є не лише наявність підписаних договорів і наказів, а й реальна готовність персоналу діяти злагоджено під час сигналу «Повітряна тривога» чи надзвичайних ситуацій. Безпека – це спільна відповідальність адміністрації, педагогів та батьків.

Комплексна реалізація зазначених напрямів сприятиме формуванню стійкої та ефективної системи безпеки у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>.
3. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show//5403-17#Text>.
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
5. Кремень В. Філософія освіти. Київ : Педагогічна думка, 2019. 519 с.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Концепції безпеки закладів освіти» від 07.03.2025 р. № 202-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2025#Text>.
7. Наказ МОН України «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» від 15.05.2023 р. № 563. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v563729-23#Text>.
8. Постанова КМУ «Про погодження переліку закладів загальної середньої освіти для участі в реалізації експериментального проекту щодо посилення безпеки освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти в умовах правового режиму воєнного стану» від 01.11.2024 р. № 1245. URL: https://osvita.ua/legislation/ser_osv/93450/.
9. Постанова КМУ «Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної безпеки» від 13.09.2022 р. № 1030. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2022>.
10. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ : К. І. С., 2004.
11. Архітектура безпеки. Організація безпечного освітнього середовища. Репозиторій відкритого доступу ЮНЕСКО. URL: <https://www.unesco.org/en/open-access/cc-sa>.